

BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİNDE DİL VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ

Orhan ÖZDEMİR*

ÖZET

Toplumların kendi dışındakilere karşı birlik ve dayanışma içinde olması ve giderek kendi başına egemen bir toplum haline gelmesi, bir dilde uzlaşmayla olmaktadır. Bu “dilsel davranış”, zorunlu olarak söz konusu toplumun dili ile egemenliği arasında bir ilişki oluşmasına neden olmaktadır. Dil ile egemenlik arasındaki bu ilişki, aynı zamanda dilin politikleşmesine yol açmaktadır. Örneğin, Kaşgarlı Mahmud, Türklerin gelecekte egemen bir devlet olacağını ve bu nedenle Türkçe öğrenmek gerektiğini söylemiştir. 16. yüzyılda Luther’in, İncili Almancaya çevirmesi politik amaçlar taşımaktadır. 18. yüzyıldaki Avrupa aydınlanmasında aydınların anlaşılır bir dilden yana olması ve halkın diline yönelmesi ulusal egemenliklerin habercisidir.

Tanzimat döneminde aydınların “safî Türkçe”ye yönelmesi, Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle (1869) eğitim-öğretim dilinin Türkçe olması yeni bir ulus devlet egemenliğine yönelişin önemli göstergeleridir. Cumhuriyet’in kuruluşuyla, Türkçenin devletin resmi dili olması ve başka dillerin egemenliğinden kurtarılması, ancak egemenlik-dil ilişkisiyle açıklanabilir. 1932’de toplanan Birinci Türk Dili Kurultayının temel amacı, Türkçenin diğer diller karşısında zengin bir dil olduğunun araştırılıp ortaya çıkarılmasıdır.

Birinci Türk Dili Kurultayı Programının birinci bölümünde yer alan bildirilerde, tarihsel-karşılaştırmalı dil araştırmaları sonucu ortaya çıkan Hint-Avrupa dil ailesi tezine karşı, Türkçenin en eski dil olduğu tezi savunulmaktadır. Bazı bilimsel olmayan savlara karşın, bu tezlerde ileri sürülen gerekçeler, Avrupa ülkeleri karşısında doğrudan Türkiye Cumhuriyeti egemenliğinin pekiştirilmesini amaçlamaktadır. Sunulan bildirilerde, doğrudan dil ile egemenlik arasındaki öneme vurgu yapılması, egemenlik egemenlik-dil ilişkisinin birer kanıtı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurultay bildirileri, Türk dili, egemenlik

THE LANGUAGE SOVEREIGNTY RELATIONSHIP IN THE ACADEMIC PAPERS PRESENTED AT THE 1ST TURKISH SYMPOSIUM

ABSTRACT

The fact that a society is in unity and collaboration and that it becomes a sovereign community is only possible through the agreement on a shared language. This “linguistic behaviour” leads to the inevitable

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: orhanozdemir33@gmail.com

formation of a relationship between the sovereignty of that society and its language. This relationship causes the language to be politicized. For instance, Kaşgarlı Mahmud stated that Turkish had to be learned since Turks were going to have a dominant state. Additionally, that Luther translated the Bible into German in the 16th century bears political reasons. The fact that the European intellectuals were in favour of using each nation's own language indicates the national sovereignty. That the Tanzimat intellectuals tended to use 'pure Turkish' and that Turkish was the language of instruction in education in line with the General Education Regulation (1869) are the important indication of diversion towards a new national state sovereignty. That Turkish became the official language of the new state as soon as the Republic was founded can only be explained with the relationship between language and sovereignty. The main objective of the first Turkish Language Symposium, held in 1932, is to do research on the Turkish language and to unveil the fact that Turkish is as comprehensive as the other languages. In the first section of the Symposium, it was claimed in the papers that Turkish was the oldest language contrary to the arguments of Indo-European Language Family as a result of historical comparative language research. Despite some non scientific claims, the reasons put forward in these papers strengthen the sovereignty of Turkish Republic before European countries, and prove to be the existence of the link between the sovereignty and the language.

Key Words: Symposium papers, Turkish Language, Sovereignty

1. Giriş

Dilbilimde toplumun alt ve üst katmanlarının “dilsel davranış”ından (Sprachverhalten) söz edilmekte, her bir katmanın dilsel davranışının farklı olduğu belirtilmektedir. Bu durumda katmanlar arası farklılığı gidermek amacıyla ölçünlü, ortak bir ülke dili ya da ulusal bir dil oluşturmaya çalışmak da ister istemez bir dil davranışı olmaktadır. Demek ki ölçünlü dilde, hangi sınıfın dilsel olarak nasıl davrandığı değil, doğrudan bir ulusun dili; ulusun diliyle de bir ulusun nasıl ayakta duracağı, nasıl birlik olacağı; başka bir söylemle nasıl egemen bir ulus durumuna geleceği hedeflenmektedir (İmer, 1990: 21; 44).

Toplumsal tarihte, dile yaslanarak egemen bir devlet kurmayı amaçlayan dil davranışı yeni değildir. Toplumlara utkuya yönlendiren; her yenilgiden; her felaketten sonra yeniden diriltiren dil olmuştur. Efsane ve masalların varlığı bu görüşü desteklemektedir.

Batı'da 14. yüzyıldan başlayarak gelişen halk diline yöneliş de; yeni bir sınıfın yani kentsoyluların dil üzerinden egemenliklerini kurma arayışı olarak değerlendirilmektedir. Bu arayış, zamanla Latince karşısında ulusal dillerin ve ulusal egemenliklerin öne çıkmasına neden olmuştur. Luther'in İncil'i Latince'den Almancaya çevirmesi, egemenliklerini yüzyıllarca dine yaslanarak sürdüren feodal egemenlere başkaldırmaktan başka bir şey değildir.

Halk dilinin, dahası anlaşılır bir dilin, Batı aydınlanmasının temel sloganı olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada genel olarak dil-egemenlik ilişkisi tanımlandıktan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda ulusal dili araştırmak ve incelemek amacıyla kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği Birinci Türk Dili Kurultayı'nda sunulan bildiri metinlerinde belirlenen dil ve egemenlik ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Turkish Studies

2. Egemenlik ve Dil İlişkisi

Egemenlikle dil arasındaki ilişki daha çok bir toplumdaki farklı grupların beklentilerine denk düşen dil davranışlarıyla açıklanabilir. Hangi grup yönetimi ele geçirmek istiyorsa, o grup kendi yönetim anlayışıyla ilgili bir dil kullanmakta, belirlediği hedeflerle toplumu kendine inandırmaya ve bir arada tutmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, dil, egemenlik politikalarının malzemesi olmaktadır (Ricken, 1989:316).

Toplumu dil yoluyla bir arada tutarak egemen kılınabileceğinin en yalın açıklamasını aşağıdaki tümceleriyle Kaşgarlı Mahmud yapmaktadır:

Tanrının devlet güneşini Türk burçlarında doğurmuş olduğunu ve onların milkleri üzerinde, göklerin bütün teğrelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı onlara Türk Adını verdi ve onları yer yüzüne ilbay kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerinin idare yularını onların ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. [...] Okları dokunmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. [...]

Andiçerek söylüyorum, ben, Buharanın –sözüne güvenilir- imamlarının birinden ve başka Nisabirli bir imamdan işittim, ikisi de senetleriyle bildiriyorlar ki Yalavacımız kıyamet belgelerini, âhir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada “Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır” buyurmuştur (Atalay,1985: 3-4).

Toplumsal grupların dilinin her durumda egemen dil olduğu söylenemez ise de, bu durum egemenlik dil ilişkisi gerçeği ile çelişmemektedir. Romalı aydınlar, Yunanlılar Roma İmparatorluğunun egemenliği altına girdikten sonra bile Yunanca öğreniyorlar, Yunancadan Latinceye çeviriler yapıyorlardı. Aktarılan bilgilerden diğerleri arasında yöneticiler de yararlanıyordu. Zamanla Latince, imparatorlukta egemen bir dil durumuna geldi (Erim, 1987: 20).

Egemenlik-dil ilişkisi açısından Osmanlı İmparatorluğu da farklı bir görünüş sunmaktadır. Osmanlılar üç kıtada egemen olmalarına karşın, Türkçe egemen bir dil olamamış, yönetici ve aydınlar Arapça-Farsça ve Türkçe karışımı bir dil olan Osmanlıca'yı yeğlemişlerdir. Bunun nedenini, bilginin Doğuda olmasında ve İslâm inancına sahip olan halkına ters düşmek istememesinde aramak gerekir. Burada yalnızca egemenlik-dil değil, egemenlik-dil ve kültür ilişkisi öne çıkmaktadır.

Egemenlik-dil ilişkisinde, hangi dönemde hangi grupların egemen olduğu ve söz konusu egemenler döneminde hangi kavramların sıklıkla kullanıldığı belirlenebilmektedir. Örneğin, Tanrı vergisi, sadakat, öbür dünya gibi kavramlara daha çok feodal dönemlerde rastlanırken; özgürlük, eşitlik, insan hakları, sosyal adalet gibi kavramlar, Fransız Devrimi öncesi ve sonrasında sıklıkla kullanılan “burjuvatik” kavramlar olmaktadır (Gross,1990: 160). Bunun nedeni, kentsoyluların (burjuvalar) feodallere karşı savaşlarında, bu kavramları öncelikle kendileri için talep etmiş olmalarıdır.

3. Tarihsel Karşılaştırmalı Dil Araştırmaları ve Dilde Egemenlik Arayışları

Tarihsel karşılaştırmalı dil araştırmaları, 19. yüzyılda Almanya’da “romantizm akımının bir çocuğu” olarak doğup gelişmiştir (Helbig, 1970:11). Romantizm akımıyla, aydınlanma döneminin (18. yüzyıl) akli önemli sayan tutumuna karşı çıkılmış, duyguların da önemli olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Duyguların önemli olmasında, Almanya’da 19. yüzyılın başlarında üç yüzden fazla prenslik bulunmasının, dolayısıyla henüz uluslaşmamış olmasının; ayrıca 1806’da Almanya’nın Napolyon tarafından istila edilmesinin belirleyici etkileri olduğu söylenebilir (Ülkü, 1975: 53).

Napolyon’un istilasıyla Almanya’da uluslaşmaya doğru daha güçlü bir duygulanım oluşturulması çabası içine girilmiştir. Aydınlanma döneminde daha çok dilin kökeni tartışılırken

romantik dönemde halkın tarihine ve kültürüne ilgi duyulması bu eğilimin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Halkın duygu ve düşüncelerinin kaynağını halkın dilinde aramak gerektiğine inanılmaktadır (Herder, 1989: 58).

Halkın duygu ve düşüncelerinin kaynağını bugünde değil de, doğal olarak tarihin derinliklerinde aramak bir gereklilik olmaktadır. Geriye dönüp eskiyi araştırmak, başka bir deyişle köken araştırmaları yapmak romantizmin belirgin özellikleri olduğundan; bu dönemde halkın tarihi, ulus-dil ilişkisi, dillerin tek bir köken dilden çıkmış olabileceği, dillerin evrimi tartışma ve araştırma konusu olmuştur (Boretzky, 1977:19; Ross, 2007: 6-15).

Araştırmalar başlangıçta Sanskritçeyle Avrupa dillerinin karşılaştırılması biçiminde olmuştur. Schlegel, Sanskritçe ile Yunanca, Latince, Germen dilleri ve Farsçayı karşılaştırmış, bu dillerdeki benzerliğin gramer yapılarına kadar uzandığını saptamış ve ilk kez “karşılaştırmalı gramer” ifadesini kullanmıştır (Porzig, 1995: 235).

Sanskritçeyle Avrupa dillerini karşılaştıranlardan biri de Franz Bopp’tur. Bopp, Tarihsel Karşılaştırmalı Dilbilimin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Sanskritçe ile Yunanca, Latince ve Farsçayı eylem çekimlerine göre karşılaştırmıştır. Bopp’un araştırmalarıyla Hint-Avrupa ve Hint-Germen dilleri dilbilimdeki yerini almıştır.

Tarihsel Karşılaştırmalı Dil araştırmaları, araştırılan dil özellikle araştırmacıların kendi anadiliyse, işi tutuculuğa vardırarak denli bir cazibe yaratmıştır. (Ross, 2007:10; Boretzky,1977,19). Bu tür duygusalıklar, zaman zaman nahoş olayları kışkırtan politik yaklaşımların malzemesi olabilmektedir. Amatör araştırmacılar, diğer alanlarda zararlı olmayabilirler. Ne var ki Adolf Hitler sosyal Darwinci düşüncelerden ve Hint-Germen dilbiliminden okuduklarını eşine az rastlanır bir yakınlaştırmayla ideolojisini egemen bir Ari ırka dayandırmaya çalışmıştır (Ross; 2007: 10). Hitler’in bu düşüncesiyle, başka ulusları aşağılayarak hatta yok etmeye çalışarak onlar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığı bilinmektedir.

Hint-Avrupa dillerinin akrabalığı artık tartışılmamaktadır. Bununla birlikte, son araştırmalarda Avrupa’dan Ortadoğu’ya, İzlanda’dan Sri Lanka’ya uzanan topraklarda konuşulan yüzü aşkın dilin ortak bir atadan kaynaklandığı ve Hint-Avrupa dillerinin yaklaşık 8000-9500 yıl önce çiftçilik yöntemleriyle birlikte Türkiye’den Avrupa ve Asya’ya yayıldığı savlanmaktadır (Urgan. 2012: 10-11).

4. Uluslaşmanın Başlangıçları Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe

Osmanlı aydın ve yöneticilerinin Batı’daki gelişmeleri izlemesi ve Batı düşüncesinden etkilenmesi Tanzimat’tan çok öncelere dayanmaktadır. Özellikle 18. yüzyılda Avrupa’nın ortasına yerleşmiş Osmanlıların Batı aydınlanmasından habersiz olduğunu düşünmek kültürel ve toplumsal etkileşimlerin doğasına ters düşmektedir (Ülken, 1940; 6). Bu nedenle, Tanzimat Fermanını özne belirlemeler yerine, Batı ile olan kültürel etkileşimlerin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir.

Batı’daki uluslaşma hareketlerinin yoğunluk kazanması; Tanzimat sonrası Osmanlı aydınlarını, yeni gelişmelere karşı tutum almaya zorlamıştır. Aydınlar, Türkçe ile “egemenlik” arasında bağlantı kurmakta gecikmemiştir. “Safi Türkçe”ye yönelme, daha sonra 1869’da oluşturulan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin 46 ve 54. maddelerinde Sultaniler ve Rüşdiyelerin edebiyat sınıflarında Türkçe Kompozisyon derslerinin programın başlarında yer alması; yine nizamnamenin üniversitelerle ilgili 84. Maddesinde “Üniversitenin öğrenim dili Türkçe olacak...” denilmesi ve 134. Maddede de “Türkçenin ilerlemesine çalışmak...” ifadesine yer verilmesi Osmanlı Devleti’nde uluslaşma sürecinin başladığının önemli birer kanıtı olmaktadır (Bilim, 2002: 447-461).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Uluslaşma süreci ilerlerken Osmanlı Devleti dağılmış; Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda, başından sonuna kadar "Türk Milleti" ifadesi kullanılmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla devletin adı Türkiye Cumhuriyeti olmuş ve ülkenin resmi dili Türkçe olarak yasalaşmıştır. Böylece Türkçe, Cumhuriyetin egemen dili durumuna gelmiştir.

Atatürk'ün doğrudan dilin ulusal karakteri ve ulusal egemenlik-dil ilişkisini dile getiren aşağıdaki sözleri, Birinci Türk Dili Kurultayında sık sık referans olarak gösterilmiştir:

Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

5. Birinci Türk Dili Kurultayı

Cumhuriyetin kuruluşuyla Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi, daha kuruluş aşamasında ulusal egemenlikle dil arasındaki güçlü bağın önemini kavrandığını göstermektedir. Ne var ki egemenlik dil ilişkisinin yasalarla kayıt altına alınmış olması yetmemektedir. Cumhuriyet Devrimi'nin en erken halka öğretilmesi ve benimsetilmesi için Türkçenin işlerlik kazanması bir zorunluluk olmaktadır. Bir dilin işlerlik kazanması, o dilin anlatım olanaklarının dilbilimsel araştırmalarla ortaya çıkarılmasında yatmaktadır.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisinin 26 Eylül 1932'de toplanan Birinci Türk Dili Kurultayının açılış konuşmasında, kurultayın amacı "*Türk dilinin kendi kudretleri içinde inkişafını aramak ...*" olarak tanımlanmaktadır. Reis konuşmasının süreğinde, Merkezi Avrupa'da "*lisan cidalî*"nin "*iktidar cidalinin timsali*" olduğunu; ayrıca Avrupa ülkelerinin bütün varlıklarıyla "*dillerine milliyetçi ve halkçı bir şekil*" vermeye çalıştıklarını belirlemektedir. Reis, günümüz Türkçesiyle dil savaşının iktidar savaşı olduğunu açık bir biçimde dile getirmektedir. (Samih Rifat, 1933: 1-9).

Samih Rifat Bey, açılış konuşmasından başka kendi tezini sunarken Türk dilinde verilmiş eserlerden söz etmekte; "*Türk dili böyle en güzel, en işlenmiş bir lisan olduğu halde, niçin yüksek ve edebî mazisinden bize bir şeyler intikal etmemiştir?*" sorusunu yöneltmekte ve yanıtını Arapların baskısında ve doğu Türklerinin çok sayıda dinî inkılap geçirmiş olmasında aramaktadır (1933: 200).

5.1. Birinci Türk Dili Kurultayı ve Tarihsel-Karşılaştırmalı Dilbilim

Birinci Türk Dili Kurultayının yapıldığı dönemde Avrupa üniversitelerinin filoloji bölümlerinde daha çok tarihsel-karşılaştırmalı dilbilim araştırmaları üzerinde durulduğu görülmektedir. Hint-Germen dilleri ya da Hint-Avrupa dilleri araştırmaları, Avrupalıların özellikle de Almanların, kendilerini, kökenleri çok eskilere dayanan egemen uluslar olarak algılamasına neden oluyordu. Bir bakıma bu yaklaşım, başlangıçta sömürgeciliği yasallaştırmak, başka uluslar üzerinde egemenlik kurmak için bir gerekçe yaratıyordu.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan başarıyla çıkmış Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin; arkasında egemenlik hevesleri gizleyen Hint-Germen ya da Hint-Avrupa dil aileleri tezleri karşısında, kendisinin de bir tezi olması gerekiyordu. Bu nedenle, Birinci Türk Dili Kurultayı "Müzakere Programı"nın birinci bölümü tümüyle Türkçenin Hint-Avrupa, Asya ve bütün beyaz ırkların dilleriyle karşılaştırılmasına ayrılmıştır. Kaldı ki programın tümü ulusal egemenliği çağrıştırmaktadır. Müzakere programının birinci bölümü aşağıdaki gibidir:

A) Dilin menşeleri

1- Türk Dilinin eskiliği ve;

- a) İndo-Europeen dillerle,
- b) Bütün beyaz ırklar dilleriyle,
- c) Asya ve Avrupanın başka dilleriyle münasebetleri üzerinde tetkikler

2- Türk Dilinin doğrudan doğruya kendi muhit şartları içinde inkişafı:

- a) Lehçeleri,
- b) Tarihi gramerleri, fonetik, şekliyat, morfoloji, sentaks.
- c) Kelime hazineleri (lûgatler)

d) Her türlü yabancı tesirlerden uzak olarak gösterdiği yüksek edebî kabiliyet.

3- Bu kabiliyetin halk dilinde sürmesi ve yazı dilinde sönmesi (halk edebiyatı, divan edebiyatı).

Bunlarda amil olan sebepler, dilin yakın mazisinin tetkiki.

B) Türk Dilinin bugünkü hali asrî ve medenî ihtiyaçları.

4. Tanzimattan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler.

- a) Şekliyat (morfoloji)
- b) Sentaks
- c) Kelimeler (vocabulaire)
- d) İstılahlar

5. Türk dilinin asrî ve medenî ihtiyaçları.

C) Türk dilinin müstakbel inkişafı

D) Gaye Türk dilini bugünkü ve yarınki medeniyeti kemali ile kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmek olduğuna göre:

- a) Şekliyat
- b) Sentaks
- c) Kelime teşkili
- d) İstılah vaz'ı

Sahalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, düşünüş tarzını asrileştirecek ve garplılaştracak yeni vakıaları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş esaslar ve kaideler hazırlamak (1. T.D. Kurultayı:1933).

5.2. Kurultayda Sunulan Bildirilerde Dil ve Egemenlik Vurgusu

Yukarıda belirlenen program gereğince Samih Rifat Bey bildirisinde, “*Türkçenin Arî ve Sami lisanlarıyla mukayesesî*” yapmakta, Avrupalı dil araştırmacılarının yaptığı dil karşılaştırmalarında Türkçenin “*kale bile alınmamış*” olduğunu belirterek Türkçenin eski bir dil olduğunu, giderek Arî ve Sami dillerinin aslını teşkil ettiğini, Hint-Avrupa dillerini de etkilediğini savlamaktadır. Türkçenin eski bir dil olduğu, Sümerliler ve Etilerin Türk olarak kabul edilmesiyle pekiştirilmek istenmektedir (1933: 39-47). Dil yoluyla sağlanmaya çalışılan egemenlik alanları yalnızca Avrupa’ya bırakılmayacak kadar önemlidir.

Dr. Saim Ali Bey’in bildiri “Türk Filolojisi – Türk Dili Bir Hint – Avrupa dilidir” başlığını taşımaktadır. Dr. Saim Ali Bey Bildiride “*dilin politikaya çok tâbi bir şey*” olduğuna değindikten sonra, “*Ortaasyadan ve Türk tesirinden uzaklaşan diğer Ortaasyalıların Türk sarfı ile*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

ecnebi kelimeleri kullanmaları bir siyasi tarih meselesidir” demektedir. Yine Brakisefal istilasıyla eski Türk dili olan Ortaasya dilinin Avrupa’ya yayıldığını ileri sürmekte ve Hint-Avrupa dilleriyle Ural-Altay dillerinin birlikteliğine ilişkin çeşitli sözcükler örnek olarak göstermektedir (1933: 73).

Kurultay’a “*Türk Sümer ve Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Rabıtalalar*” başlıklı bildirisıyla katılan ve Birinci Türk Dili Kurultayındaki tek dil araştırmacısı olan Agop Martayan, araştırmaları sonucunda Türklerin Alp ırkına ve Hint-Avrupa grubuna mensup olduğunu saptadığını; Sumer ve Eti dilleriyle Türkçe arasında ilişkiler bulunduğunu belirtmektedir (1933: 95-98).

Mehmet Saffet Bey yaptığı konuşmada, milliyetçilikle dili ilişkilendirmekte ve şunları söylemektedir: “[...] *İçtimai ilimle uğraşanlar milliyetçiliğin dört esasını tespit etmişlerdir: Millî tarih, millî dil, millî mefkûre, millî menfaat. [...] Şimdi de milliyetçilik ve muasırlaşma cereyanının en kuvvetli unsurlarından birisi olan dilimiz üzerine kuvvetli ışık, yüksek anlayış ve sezîş kudreti çevrilmiş bulunuyor.*”

Mehmet Saffet Bey konuşmasının süreğinde, “*Türk ırkının cihan tarihindeki mevkin ve faaliyetini ilmi ve arkeolojik esaslara istinaden öğrendik. Medeniyet menbaı olan, dünyaya medeniyetler yayan bir ırkın dilinin de bütün dillere hakim olan bir anadil olacağı tabiidir. İşte bu bedihî kanaatlerdir ki Türk dilinin ciddî ve hakîki tetkikine girilmiş bulunuyor*” görüşüne yer vermektedir (1933:111-112).

Birinci Türk Dili Kurultayına bildiriyle katılanların hemen hemen hepsi egemenlik-dil ilişkisine vurgu yapmakta, Hint-Avrupa dilleri araştırmacılarının bilimsel gerekçelerle olmasa da Türkçeyi dışlamalarına karşı çıkmaktadır. Artin Cebeli Bey de sunusunda Türkçeye ilgili düşüncelerini “*Farisî ve Arapçadan Türkçeye geçmiş diye iddia edilen binlerce köklerin menşei Sumer Türkçesidir. Farisîleşmiş, lengüistik şeklini değiştirmiş, Arapçalaşmış ve Türk diline girmiştir*” biçiminde dile getirmektedir (1933: 126).

Hakkı Nezihî Bey de yaptığı sunumda, Hint-Avrupa dilleri konusunda aşağıdaki görüşlere yer vermektedir:

Türk dili ile diğer diller ve bu arada Hint-Avrupa dilleri ailesi arasında görülen farkların izahı her zaman kolay sebepleri, ana dilden yani Türkçeden ayrıldıktan sonra bu dillerin başka başka tekâmül yolları takip etmelerinden ve farklı değişme âmil ve tesirine tabi olmalarındandır.” biçiminde açıklamakta ve konuşmasını “Türk dili, bidayette insanlığın müşterek dili idi. Bugün de böyle bir vazife görmek vasfını kaybetmiş değildir. [...] Son söz olarak diyeceğim ki: Bu dil yani Türkün en asil, en ulu varlığı olan Gazinin Dili, dillerin en sağlamı, en dirisi ve eskisidir(1933:139).

Bazı bildirilerde, gelişmiş ülkelerin dilleri karşısında Türkçenin yerine vurgu yapılmıştır. Reşat Nuri Bey, konuşmasında Türkçenin geliştirilmesini yaşamsal bir zorunluluk olarak görmektedir:

[...] Bu dünyada Fransız, İtalyan, Alman, Amerikalı ne ise Türk de odur ve aynı vasıtalarla silâhlanmış bulunmak zaruretindedir. O dünyanın müşterek medeni mefhumlarını ifade etmek için başka dillerde ne kadar kelime varsa biz de o kadar kelime isteriz. Bu bizim için adeta bir yaşamak zaruretidir diyebiliriz (1933: 365).

5.3. Birinci Türk Dili Kurultayı Bildirilerinde Öne Çıkan “Halk Dili Türkçe”, “Halk Edebiyatı” ve Ulusal Egemenlik

Uluslaşma hareketinin, bir bakıma toplumların dil, kültür, tarih ve üzerinde yaşadığı toprağıyla kendini ötekilere karşı sınırlama ve kendi egemenliğini oluşturma çabası olarak ortaya çıktığı ve bu çabanın tüm aşamaların dilde cereyan ettiği söylenebilir. Dil, o dili konuşan ulusların ortak duygularına yataklık eder. Bu yüzden, halk diline, halk arasında dilden dile dolaşan halk efsanelerine, halk masallarına ve halk hikâyelerine gereksinim duyulur. Dede Korkut, Köroğlu, Yunus Emre, Karacaoğlan ve kökleri geçmişte olan çok sayıda halk kahramanı ulusal birliği

sağlamak için ortak duygusal ortamlar yaratır. Kısaca toplumların geçmişi, uluslaşma hareketine önemli malzemeler sağlar.

Birinci Türk Dili Kurultayında “*halk dili Türkçe*”den (Ahmet Cevat: 1933: 351) ve halk edebiyatından söz edilmesi, doğrudan ulusal egemenliği çağrıştırmaktadır. Avrupa ülkelerinin uluslaşma sürecinde de “*halk*” sözcüğü sıkça kullanılmıştır. Osmanlılar döneminde “*halk*” sözcüğünün ilk kez Tanzimat’ın ilanından sonra kullanılmıştır (Levend, 1969: 25). Hasan Ali Bey (Yücel), kurultayda sunduğu bildiride öz Türkçenin kullanıldığı halk edebiyatından ve halk ozanlarından örnekler vermektedir. Hasan Ali Bey, Türkçeyle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“[...] Türk dilinin asıllığı, özü yalnız halk arasından çıkan ve sesini halka yükselten halk şairlerimizin dilinde yaşayabildi.” “[...] Eğer halk bu milli duyuları yüreğinde bozulmadan saklamasaydı, eğer o duyguları dile getiren halk şairlerinin deyişleri olmasaydı öz dilimizin kaynaklarından çıkan bu saf şiir damlalarını bu kadar da tatmak bizim için müyesser olamayacaktı.” (1933: 205).

Abdullah Battal Bey de bildirisinde egemenlik-dil ilişkisini vurgulamakta ve Azerî Türklerinden Prof. Mehmet Ali (Aleksandır) Kâzım Bek’in Osmanlı Türkçesiyle ilgili aşağıdaki görüşlerini alıntılar (1933: 241):

15’inci asrın ortalarında bu Türk lehçelerinden Anadolu lehçesi ayrıldı ve Osmanlılarla müstakil bir hayat yaşamaya başladı. Bu lehçe vaktiyle Arapların Kureyş lehçesi gibi, kendi kökünün bütün dallarını birleştirmiş olsaydı şüphesiz en kuvvetli ve müstakil bir Türk dili olacaktı. Fakat din ve maarif lisanı olan çok zengin Arap dilinin hâkimiyeti bu Türk dilinin tabii yolunda teşekkül ve inkişafına mani oldu. Boyuna Arapçadan kelimeler ve tabirler olarak ve bilâhare artık müteşekkil bir dil olan Acemce ile de aşinalık peyda ederek, Osmanlı Türk dili istikametini o derece değiştirdi ki, bunun neticesinde kendisinin tabii zenginliğini gömdü, kendine has olan ruhunu yitirdi ve birçok öz Türkçe kelimeleri ihmal köşesine attı. Biz bugün bu kelimeleri özge Türk lehçelerinde araştırmakla ancak bulabiliyoruz. (Türk – Tatar dilinin grameri adlı eserinin mukaddimesinden; Kazan, 1839)

İmer (1990: 156), Cumhuriyet döneminde dil devrimi adı altında yapılan dil çalışmalarını, doğrudan Türkçenin düzenlenmesine yönelik girişimler olarak görmekte ve bu girişimleri Atatürk ilkeleriyle ilişkilendirmektedir:

1. Ulusçuluk (milliyetçilik), dili doğallaştırmak ile;
2. Laiklik. Din dili olarak Arapçanın gücünü yönetim altında tutmak ile;
3. Devrimcilik, çağdaşlaşan toplumun bildirişimsel gereksinimlerine yanıt vermek ile;
4. Cumhuriyetçilik, resmi ölçünlü dil kurmak ile;
5. Halkçılık, aydın dili ile halk dili arasındaki farkı azaltmak ile;
6. Devletçilik, dil düzenlemesini amaçlayan resmi dilsel topluluk yaratmaya çalışmak ilişkili olmaktadır.

6. Sonuç

Birinci Türk Dili Kurultayı, ulusal egemenlik ve dil arasındaki ilişkiden yola çıkılarak Türkçenin tüm yönleriyle araştırılmasına bir başlangıç oluşturması açısından önemlidir. Kurultay bildirilerinde, daha çok egemenlik-dil ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bunun nedeni, emperyalistlerin başka ülkeleri sömürgeleştirmek istemeleri ve Hint-Avrupa dil araştırmalarına yaslanarak sömürülerini gerekçelendirmeye çalışmalarıdır. Hint-Avrupa dillerinin kaynak dil olarak kabul edilmesi, Avrupalı politikacıların diğer ulusları aşağılamasına zemin hazırlamıştır.

Emperyalistlerle savaştan başarıyla çıkan Türk Ulusu ve önderleri, Tanzimat'tan bu yana bilinen egemenlik-dil ilişkisini, tarihsel-karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına yaslanarak Birinci Türk Dili Kurultayına taşımışlar ve Türkçenin en eski dil olduğunu savlamışlardır. Bildirilerde kimi bilimsel olmayan bilgiler varsa da en azından ulusal egemenlik ve dil ilişkisine yüklenen anlam, yanlışların üstünü örtmektedir. Ulusal egemenlik ve egemenlik-dil tartışmaları günümüzde de sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Battal, Türk Dili en eski ve zengin dillerden biridir – Nevaî – Türkçe ve Acemcenin mukayesesi. Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları. 1932. T.C. Maarif Vekâleti, 1932, İstanbul. S.232-242.
- Agop Martayan, *Türk, Sumer. Hint-Avrupa dilleri arasındaki rabıtalalar*. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, 1932. T.C. Maarif Vekâleti, 1932 İstanbul, S. 94-105.
- Ahmet Cevat. *Sumer dili ile bizim dilimizi fonetik, morfoloji, lûgat ve nahvî teşekkül noktalarından mukayese*. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, 1932. T.C. Maarif Vekâleti, 1932 İstanbul 1933, S.81-94.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 521. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
- BİLİM, Cahit, Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1348; 2. Baskı, Eskişehir, 2002.
- BUCH, Wilfried, Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde Verdiği “Alman Edebiyatı Tarihi” Derslerinden Notlar, Ankara, 1978.
- ERİM, Müzeher, *Latin Edebiyatı*. Remzi Kitabevi, 1987, İstanbul.
- GROSS, Harro, *Einführung in die Germanistische Linguistik*. Iudicium Verlag, 1990, München.
- Hakkı Nezih, *Türkçenin diğer dillerle alaka ve münasebeti – Türkçenin menşei hususiyeti*. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları 1932, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S. 129-150.
- Hasan Ali, *Türk dilinin halk edebiyatında sürüp Divan edebiyatında bozulması – iki edebiyattan nünuneler*. Birinci Türk Dili Kurultayı 1932; Tezler, Müzakere Zabıtları, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S. 200-215.
- HELBIG, G. *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft*. (6. Aufl.): Westdeutscher Verlag, 1983 Obladen.
- HERDER, J. G., *Herder – Ein Lesebuch für unsere Zeit*. Begründet von Walther Victor, Aufbau Verlag, 1989, Berlin und Weimar
- İMER, Kâmile, *Dil ve Toplum*. Gündoğan Yayınları, 1990, Ankara.
- LEVEND, A. S., *Şemseddin Sami*. TDK Yayınları. 1969, Ankara.
- Mehmet Saffet, *Türk dilinin kıdemi ve hakimiyeti – Türkçenin Ari dillerle münasebeti*. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, 1932, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S. 110-125.

-
- Reşat Nuri, Türk dilinin asrî ve medenî ihtiyaçları – İstılahlar. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları. 1933, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S.362-371.
- RICKEN, U., Sprachtheorie als Aufklärung und Gegenklärung. In: Aufklärung und Gegenklärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik. Hrsg. Von J. Smidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989, Darmstadt. S. 316-341.
- ROSS, V. Philip E., Geburt der Sprache – Streit um Wörter. In: Spektrum der Wissenschaft, Dossier, ND 2/ 2007, Heidelberg. S.10-15.
- Saim Ali, Türkçe bir medeniyet ilim ve meslek dili olabilir mi? Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, 1932, Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul S. 373-377).
- Samih Rifat, Açılış Konuşması, Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları 1932, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S. 1-10.
- Samih Rifat, Karahanlılar Edebiyatı – Kutatkubilik – Türkçenin Kendi muhiti şartları içinde inkişafı. Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları 1932, T.C. Maarif Vekâleti, 1933, İstanbul. S. 185-200.
- URGAN, Rita, Hint-Avrupa Dillerinin Kökeni Anadolu. Cumhuriyet Bilim – Teknoloji. Türkiye'nin Bilim Haberleri ve Kültür Dergisi, Sayı: 1328 (2012), S. 10-11.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri. Maarif Matbaası, 1940, İstanbul.
- ÜLKÜ, Vural, Sprachreinigungsbestrebungen in Deutschland – seit den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, 1975, Ankara.